

Vesna Ciglar

Pedagoška akademija, Čakovec

Primljeno: 10. 5. 1990.

JESU LI PRIVREMENI STARATELJI PRIMJEREN SUPSTITUT ZA RODITELJE?

SAŽETAK

Odgovor na pitanje postavljeno u naslovu nastojali smo utemeljiti na većem broju podataka prikupljenih u toku istraživanja. Osnovni deskriptivni podaci o osobama koje privremeno preuzimaju ulogu roditelja (za vrijeme boravka roditelja na privremenom radu u inozemstvu) pokazuju da su privremeni staratelji uglavnom bake i djedovi, osobe starije životne dobi, koje se po psihofizičkim obilježjima znatno razlikuju od generacije roditelja djece iz uzorka. Njihovo je obrazovanje u pravilu četverogodišnje, što im, uz osobine koje donosi staračka dob, onemogućava da »uhvate korak« s generacijom koju odgajaju. S obzirom da je boravak roditelja na privremenom radu u inozemstvu najčešće sve prije nego privremen, željeli smo utvrditi da li dugotrajna odvojenost djece od roditelja upućuje tu djecu da u odnosima sa starateljima kompenziraju odsutnost roditelja. U ispitivanju provedenom na skupini od 134 učenika IV, V i VI razreda osnovnih škola u Međimurju, utvrdili smo da je intenzitet njihove emocionalne vezanosti uz privremene staratelje značajno slabiji od intenziteta emocionalne vezanosti uz roditelje, s kojima zapravo imaju minimalne kontakte i iskustva. Najčešće navodene atribucije emocionalne vezanosti uz privremene staratelje jesu »brine o meni« i »uzdržava me«, što govori da ne dominiraju afektivne osnove veze, već osjećaj »obaveze, duga i poštovanja« prema »žrtvama« koje podnose staratelji preuzimanjem roditeljske uloge. (Činjenica je da staratelji to često i verbaliziraju). Na osnovi podataka i interpretacija prezentiranih u prilogu, možemo zaključiti da privremeni staratelji nisu primjeren supstitut za roditelja, bez obzira na dobru volju i nastojanja da to budu.

Izrazita pokretljivost stanovništva u poslijeratnom razdoblju ne iscrpljuje se u migracijama selo-grad; u značajnom su porastu tzv. vanjske migracije. Jedna od izraženijih posljedica jesu i promjene u strukturi obitelji, odnosno porodice. U istraživanju problema migracije i migranata izrazita je orijentacija na probleme radnika i članova njihovih obitelji u zemljama imigracije. No činjenica je da migracijama često nastaju različiti modaliteti bilociranih porodica – porodica članovi kojih žive razdvojeno – dio obitelji (jedan od roditelja ili oba) nalazi se na privremenom radu u inozemstvu, a dio, najčešće djeca, ostaju u Jugoslaviji. Unatoč drastičnosti takve situacije nalazimo zanemarljivi broj radova koji obrađuju ovu problematiku. Kao po pravilu, takvi su radovi usmjereni na evidentiranje problema vezanih uz obrazovanje: školski uspjeh, izostanke, vladanje, radne navike, stavove prema radu i sl. Takve okolnosti ponukale su nas da intenzivnije i cjelovitije istražujemo utjecaj jednog modaliteta bilocirane porodice, koji je obrađen kao magistarski rad pod naslovom: »Neki aspekti odnosa u obitelji djece čiji su roditelji na privremenom radu u inozemstvu, a ona su povjerena na odgoj starateljima«. Iz okvira tog rada odlučili smo se izdvojiti pitanje: Jesu li privremeni staratelji primjeren supstitut za roditelja? Izdavanje ovog problema potaknuto je činjenici

com da većina djece kojoj su oba roditelja na privremenom radu u inozemstvu svoje djetinjstvo provode s privremenim starateljima. Polazeći od važnosti što ih roditelji imaju u životu djeteta i važnosti interakcije roditelj-dijete, zanimalo nas je da li privremeni staratelji postaju u životu te djece supstitut za roditelje – stvaraju li se u ovim uvjetima između djece i staratelja veze i odnosi koji su znakoviti za odnos djeca-roditelji.

Ispitivanje je provedeno na 134 učenika IV, V i VI razreda osnovnih škola u Medimurju, kojih su oba roditelja na privremenom radu u inozemstvu i na kontrolnoj skupini od 148 učenika koji žive sa svojim roditeljima u Jugoslaviji.

Prema prikupljenim podacima, ulogu privremenih staratelja najčešće preuzimaju bake i djedovi, same bake, znatno rijede drugi rođaci (braća, tetke, ujaci i sl.), a samo u jednom slučaju privremeni staratelj bila je osoba izvan rođackog kruga (iscrpniji podaci u tablici 1).

Tablica 1 – Osnovni podaci o privremenim starateljima djece kojoj su oba roditelja na privremenom radu u inozemstvu

Frekvencija		Privremeni staratelji		Osnovni podaci o dobi (u godinama)		
N	%			M	S	Totalni raspon
42	31,34	Baka sama		62,14	7,74	50-75
			baka	58,37	6,86	45-79
78	58,21	Baka i djed	djed	62,62	7,40	52-77
			starateljica	39,30	12,51	20-56
13	9,70	Drugi rođaci	staratelj	45,15	11,39	29-60
1	0,75	Druge osobe		48,3	–	–

Prema prikupljenim podacima, velika većina staratelja ima završenu nepotpunu osmogodišnju školu, uglavnom četverogodišnju (92 % starateljica i 81 % staratelja), mali dio staratelja uglavnom iz kategorije »drugi rođaci« ima osmogodišnju školu (6 % starateljica i 9 % staratelja), a svim ostalim kategorijama školske spreme obuhvaćeno je oko 2 % starateljica i 10 % staratelja.

Tvrđnju da veliki broj djece gotovo čitavo djetinjstvo provodi s privremenim starateljima, ilustriraju podaci u tablici 2.

Vidljivo je da više od polovine djece iz našeg uzorka živi gotovo od rođenja odvojeno od roditelja, s privremenim starateljima. Njihovi kontakti s roditeljima svode se uglavnom na nekoliko posjeta i pisama tijekom godine, a u zadnje vrijeme i na povremene telefonske razgovore, što je sigurno nedovoljno za razvitak i čvrstinu adekvatnih odnosa roditelj-dijete.

U istraživanju nam se činilo neophodnim provjeriti i neke aspekte emocionalnih odnosa djece i roditelja i djece i staratelja. U nedostatku prikladnih mjernih instrumenata odlučili smo se da ih konstruiramo sami. Osnovni zahtjev koji smo postavili u konstrukciji naših instrumenata bio je da oni odraze eventualne razlike u sferi emocionalnih odnosa, nastale zbog nejednakih uvjeta interakcije djece i roditelja iz našeg

uzorka. Naime, emocionalne veze razvijaju se u procesu interakcije pojedinaca a činjenica je da su ti procesi, kad se radi o roditeljima na privremenom radu u inozemstvu, specifičnih obilježja: roditelji i djeca provode vrlo malo vremena zajedno, ne poznaju se dobro, roditelji nastoje kompenzirati svoju odsutnost raznim poklonima, popuštanjem, izbjegavanjem sukoba i sl. Zato se činilo interesantnim provjeriti postavljene probleme o supstituciji nosioca roditeljske uloge i o atribuciji emocionalne vezanosti. (Očekivati je da će se djeca nužno prilagoditi situaciji tako da svoje privremene staratelje emocionalno prihvate kao zamjenu za odsutne roditelje, te da bi u osnovi njihove emocionalne vezanosti uz staratelje mogle biti atribucije karakteristične za emocionalne odnose djece i roditelja iz kontrolne skupine.)

Tablica 2 – Vrijeme provedeno s roditeljima

Vrijeme provedeno s roditeljima	Živjeli zajedno(N)		Ukupno	
	U Jugoslaviji	U inozemstvu	N	%
Od rođenja žive odvojeno	–	–	77	57,5
Živjeli s roditeljima tokom prve godine	6	4	10	7,5
Živjeli s roditeljima do 2 god.	7	7	14	10,5
Živjeli s roditeljima do 3 god.	1	4	5	3,7
Živjeli s roditeljima do 4 god.	3	4	7	5,2
Živjeli s roditeljima do 5 god.	–	12	12	8,9
Živjeli s roditeljima do 6 god.	–	7	7	5,2
Živjeli s roditeljima do 7 god.	–	2	2	1,5

Nakon višeslojnog predispitivanja odlučili smo se za procjenu intenziteta emocionalne vezanosti na skali od četiri stupnja, a za utvrđivanje atribucija emocionalne vezanosti za izbor atributa 2 (za dijete najvažnija) od 9 predloženih, definiranih na osnovi podataka prikupljenih u predispitivanju. Naknadno smo od djece iz kontrolne skupine, koja uz roditelje žive u obitelji i s bakama i djedovima tražili da procijene intenzitet emocionalne vezanosti uz njih. Prikupljeni podaci o intenzitetu emocionalne vezanosti sažeti su u tablicama 3 (a i b).

Tablica 3 (a) – Rezultati procjene intenziteta emocionalne vezanosti uz roditelje i staratelje (relativne frekvencije procjena na skali opsega (1-4))

Stupnjevi skale	Majka		Starateljica	Baka	
	I A ₁	II A ₂	III	IV A ₁	V A ₂
4	89,56	95,27	50,00 ^{***}	41,67 ^{***}	40,59
3	7,46	4,05	14,29 ^{**}	44,17 ^{***}	34,78
2	1,49	0	14,29 ^{***}	7,50 ^{***}	11,59
1	1,49	0,68	0	0,83	0
0	0	0	21,42 ^{***}	5,83 ^{***}	13,04

- Majka (I i II) – procjena intenziteta emocionalne vezanosti uz majku
 A₁ – majka na privremenom radu u inozemstvu
 A₂ – majka živi s djetetom od rođenja
 Starateljica (III) – procjena intenziteta emocionalne vezanosti uz privremenog staratelja iz kategorije »drugi rodaci« i »druge osobe«
 Baka (IV i V) – procjena intenziteta emocionalne vezanosti uz baku
 A₁ – baka, privremena starateljica
 A₂ – baka, živi u obitelji s djetetom uz njegove roditelje (samo član obitelji).
 Analogni sistem klasifikacije i označavanja korišten je i u tablici 3 (b).

Tablica 3 (b)

Stupnjevi skale	Otac		Staratelj	Djed	
	I A ₁	II A ₂	III	IV A ₁	V A ₂
4	82,84	83,78	20,00 ^{***}	30,77 ^{***}	26,83
3	10,45	12,84	40,00 ^{***}	52,57 ^{***}	39,02
2	4,48	2,70	20,00 ^{***}	7,69	12,20
1	2,24	0,68	0	2,56	4,88
0	0	0	20,00 ^{***}	6,41 ^{***}	17,07

U postupku obrade rezultata testirane su značajnosti razlika među postocima u procjeni intenziteta emocionalne vezanosti na pojedinim stupnjevima skale. Istaknuti rezultati MAJKA – A₂ i OTAC – A₂ služili su kao standard. Testirane su značajnosti razlike između:

MAJKA A₂ (II) – MAJKA A₁ (I); STARATELJICA (III); BAKA A₁ (IV)

OTAC A₂ (II) – OTAC A₁ (I); STARATELJ (III); DJED A₁ (IV)

*** – razlike među postocima značajne na nivou P < 0,01

** – razlike među postocima značajne na nivou P < 0,05

Iz podataka u tablicama 3a i 3b vidljivo je da je intenzitet emocionalne vezanosti uz roditelje procijenjen uglavnom najvišim stupnjem skale i u situaciji kad djeca žive s roditeljima (stupac II) i kad su roditelji na privremenom radu u inozemstvu (stupac I). Intenzitet emocionalne vezanosti uz staratelje znatno je rjeđe procijenjen najvišim stupnjem na skali, a činjenica je i da nekoliko staratelja (N=7) i starateljica (N=10), uglavnom iz kategorije »staratelji-drugi rodaci«, djeca uopće nisu navela kao osobe koje vole (u tablici označeno stupnjem 0). Podaci u stupcima IV i V pokazuju da nema statistički značajnih razlika u intenzitetu emocionalne vezanosti uz bake i djedove kad su oni privremeni staratelji (A₁ – IV) ili kad uz roditelje žive s djecom iz kontrolne skupine (A₂ – V).

U odabiru atribucija emocionalne vezanosti uz roditelje nismo našli neke značajne interpretabilne razlike između skupine djece kojoj su roditelji na privremenom radu u inozemstvu i onih koji od rođenja žive s roditeljima. Najčešće se u obje skupine javljaju atribucije »brine o meni«, »voli me«, »pomaže mi u životu«. Statistički značajna razlika javlja se uz kriterij »kupi mi sve što želim« (značajno ga češće kao atribuciju emocionalne vezanosti uz roditelje navode djeca kojoj su roditelji na privremenom radu u ino-

zemstvu), no relativna frekvencija izbora tog kriterija, u odnosu na prije spomenute, znatno je manja (u rasponu 7 %-16 %).

U atribucijama emocionalne vezanosti uz bake i djedove kao staratelje i bake i dje-dove kao članove obitelji djece iz kontrolne skupine, nalazimo veći broj statistički značajnih razlika (podaci se nalaze u tablici 4).

Tablica 4 – Relativne frekvencije atribucije emocionalne vezanosti uz baku i djeda kao članova obitelji i kao privremenih staratelja

Red. broj	Atribucije emocionalne vezanosti	Uz baku			Uz djeda	
		A ₂ I	A ₁ II	A ₁ -SAMA	A ₂ I	A ₁ II
1.	Pomaže mi u učenju	4,4	12,8	12,0	7,6	18,0
2.	Voli me	60,8	35,8 ^{***}	23,8 ^{***}	57,6	38,4 ^{**}
3.	Brine o meni	30,4	55,2 ^{***}	66,6 ^{***}	12,6	38,4 ^{***}
4.	Daje mi novac	17,4	10,4	14,2	15,0	16,6
5.	Dobra(dobar) je prema meni	56,6	33,4 ^{***}	19,0 ^{***}	50,0	37,2
6.	Uzdržava me	5,8	28,2 ^{***}	21,4 ^{**}	5,0	19,2 ^{**}
7.	Kupi mi sve što želim	7,2	2,6	7,2	17,5	6,4
8.	Romaže mi u životu	8,8	14,0	31,0 ^{***}	17,5	16,6
9.	Razumije me	8,8	7,6	4,8	17,5	9,0
	N	69	78	42	41	78

(Suma podataka u stupcu jest 200, jer je svaki ispitanik birao dvije atribucije)

A₂ (I) – baka član obitelji; A₁ (II) – baka privremena starateljica (uz djeda);

A₁ (III) – baka privremena starateljica (sama)

A₂ (I) – djed član obitelji; A₁ (II) – djed privremeni staratelj (uz baku)

*** – razlike u rezultatima A₂(I) i A₁(II i III) značajne na razini P < 0,01

** – razlike u rezultatima A₂(I) i A₁(II i III) značajne na razini P < 0,05.

U slijedećoj etapi obrade podataka o atribucijama emocionalne vezanosti usporedili smo atribucije emocionalne vezanosti uz roditelje djece iz kontrolne skupine (koja od rođenja žive zajedno s roditeljima i mogu nam unekoliko predstavljati standardni obrazac odnosa roditelji-djeca, pa i standardni obrazac atribucija emocionalne vezanosti) s atribucijama emocionalne vezanosti djece s privremenim starateljima. U tom je postupku utvrđen veći broj statistički značajnih razlika, osobito među podacima koji se odnose na majke i privremene starateljice. Kao atribucija emocionalne vezanosti uz sve kategorije privremenih starateljica statistički značajno rjeđe (P < 0,01) navode se atribucije »voli me« i »pomaže mi u životu«, a statistički značajno češće atribucije »dobra je prema meni« i »uzdržava me«.

Ovo su relevantni podaci našeg istraživanja, koji bi nam mogli poslužiti da odgovorimo na postavljeno pitanje: »Jesu li privremeni staratelji primjeren supstitut za roditelje?«. U 90 % slučajeva obuhvaćenih ovim istraživanjem privremeno starateljstvo preuzimaju bake i djedovi, dakle osobe treće generacije. Po psihofizičkim osobinama oni se značajno razlikuju od bioloških roditelja koji pripadaju zreloj dobi, što predstavlja zapreku za adekvatnu supstituciju. Njihovo je obrazovanje u pravilu četverogodišnje,

stečeno uglavnom u razdoblju između dva rata. Odgojni postupci što su ih usvojili i razvili u razdoblju roditeljstva karakteristični su za patrijarhalni model odgoja, koji se, osim što u ovim uvjetima predstavlja anakronizam, i ne pokušavaju dosljedno provoditi. Sve ove osobine staratelja čine interakciju njih i djece znatno različitom od interakcije djece i roditelja. Staratelji mogu zanemarljivo pomoći djeci u realizaciji školskih obaveza, teško prate njihov rad i teško ostvaruju nadzor nad njima, ne uspijevaju stvoriti potreban autoritet. Smanjene mogućnosti prilagodbe promjenama, fleksibilnosti ponašanja, smanjena pokretljivost, nerijetko dovode do inverzije uloga – djeca »preuzimaju starateljstvo« – brinu se o novcu, plaćanju računa, o raznim poslovima i obavezama bitnim za normalno funkcioniranje domaćinstva. To razvija kod njih shvaćanje o inferiornosti staratelja i očituje se u odnosu prema njima. Način na koji staratelji pokušavaju u djece razviti moralni sistem i sistem vrijednosti koji sami posjeduju nerijetko nasmijava djecu – generacijama koje odrastaju u današnjim uvjetima smiješna su naivna zastrašivanja koja oni često koriste (npr. »osušiti će ti se ruka ako nešto ukradeš« i sl.). Stvarne probleme koje djeca imaju i na koje nailaze, staratelji nisu kadri shvatiti i ne mogu pomoći djeci da ih riješe. Osim toga staratelji imaju u pravilu vrlo sentimentalni odnos prema djeci – sažaljevaju ih jer rastu odvojeno od roditelja (što je uistinu životni hendikep), pa nastoje da im krajnjom popustljivošću, neograničavanjem, širokom tolerancijom svih postupaka barem djelomično ublaže taj nedostatak. Unatoč njihova intenzivnoga emocionalnog angažiranja djeca ne razvijaju posebne emocionalne odnose s njima. Intenzitet emocionalne vezanosti djece uz privremene staratelje statistički značajno slabiji je od intenziteta emocionalne vezanosti uz roditelje, bez obzira živi li dijete s njima ili ne živi. Možda bismo ove, pomalo iznenađujuće podatke, mogli objasniti uzrastom naših ispitanika: to je dob kad snažno djeluju socijalna očekivanja, pritisci i stereotipi po kojima su roditelji osobe koje treba najviše voljeti i poštovati, bez obzira na sve. A bake i djedovi u tom sistemu imaju također svoje fiksirano mjesto, pa bez obzira jesu li privremeni staratelji ili samo članovi obitelji, intenzitet emocionalne vezanosti uz njih gotovo je identičan. U atribucijama emocionalne vezanosti uz roditelje primjećujemo dominaciju istih atribucija bez obzira žive li djeca s roditeljima ili odvojeno od njih – »brine o meni«, »voli me« i »pomaže mi u životu«, iako možemo biti sigurni da dugotrajni razdvojeni život jednostavno neke od tih atribucija isključuje ili svodi na zanemarljivu mjeru (npr. »brine o meni« ili »pomaže mi u životu«). No i to je vjerovatno posljedica prihvaćenih socijalnih stereotipa. Kad su u pitanju emocionalne veze s bakama i djedovima, atribucije se značajno razlikuju u situacijama kad su oni privremeni staratelji ili samo članovi obitelji. Uz bake i djedove kao članove obitelji djeca najčešće vezuju atribucije: »voli me« i »dobra je (dobar je) prema meni«. Kad bake i djedovi imaju ulogu privremenih staratelja, dominiraju atribucije »brine o meni« i »uzdržava me«, a dvije prije navedene javljaju se statistički značajno rjeđe. Čini se da u osnovi emocionalne veze uz privremene staratelje (vrijedi za sve kategorije) leži neki »osjećaj obaveze, dužnosti«, da se poštuje »žrtvovanje« koje podnose privremeni staratelji, a što oni nerijetko i verbaliziraju.

Vjerujemo da na osnovi navedenih podataka i interpretacija možemo zaključiti kako privremeni staratelji nisu adekvatni supstitut za roditelje. Kad bi atribut »privremeni« uistinu značio samo privremeno preuzimanje roditeljske uloge, taj problem ne bi imao takvu težinu. No činjenica je da je najveći broj naših ispitanika gotovo od rođenja rastao a onda konačno i odrastao uz svoje »privremene« staratelje, ne razvivši s njima odnose kojim bi mogli u životu popuniti prazninu nastalu zbog odsutnosti roditelja. Kakve će to posljedice imati, ostaje da pokaže vrijeme i neka nova istraživanja.

LITERATURA

1. Ackerman, W.N. *Psihodinamika porodičnog života*, Titograd, Grafički zavod, 1966.
2. *Analize stanja i problema učenika osnovnih škola čiji se roditelji nalaze na radu u inozemstvu*. (šapirografirano), Zagreb, Centar za socijalni rad grada Zagreba, 1971.
3. Ciglar, Vesna. *Neki aspekti odnosa u obitelji djece čiji su roditelji na radu u inozemstvu, a ona su pouzdana na odgoj starateljima* (magistarski rad). Zagreb, 1984.
4. Katunarić, Vjeron. *»Nepokretne« migracije* (magistarski rad). Zagreb, 1972.
5. Milić, A. *»Vaspitne funkcije porodice i odlazak roditelja na rad u inozemstvo«*. *Sociologija sela*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, 1973, br. 2-4.
6. Mitov, C. *»Pedagoški problemi djece vanjskih migranata«*. *Rasprave o migracijama*. Zagreb: Centar za istraživanje migracija, 1977, svezak 35.
7. Petz, Boris. *Osnovne statističke metode za nematematičare*. Zagreb: Sveučilišna naklada »Liber«, 1981.
8. Žužul, M. *»Neke karakteristike djece čiji su roditelji na radu u inozemstvu«*. *Rasprave o migracijama*. Zagreb: Centar za istraživanje migracija, 1977, svezak 35.
9. Žužul, M.; Rebić, M. *»Školski uspjeh djece migranata«*. *Migracije*. Zagreb: Centar za istraživanje migracija, 1978, br. 6-7.

ARE TEMPORARY GUARDIANS SUITABLE SUBSTITUTES FOR PARENTS?

SUMMARY

The author attempts to answer the question posed in the title on the basis of a larger body of data collected during research. Basic descriptive data on the population of persons temporarily acting as parents (during the parents temporary absence due to work abroad) shows that guardians are mostly grandparents, elderly people who by their psychophysical traits are quite different from the generation of parents of the children in the sample. The guardians' education in general amounts to four years elementary school, which, along with the conditions of their age, does not enable them to »keep in step« with the generation that they are bringing up. Since the temporary sojourn of the parents is all the more becoming everything but temporary, the author wished to test whether long-term separation of children from their parents induced them to compensate the parents' absence in relations with their guardians. By testing a group of 134 pupils in grades IV, V and VI in elementary schools in Medimurje (North Croatia), it was confirmed that the intensity of their emotional ties to their temporary guardians was significantly less intense than their ties with their parents, with which they in fact have minimal contacts and experience. The most often mentioned descriptions of emotional ties with temporary guardians were »they take care of me«/ »they support me«, which do not indicate dominance of affectional elementary ties but rather a feeling of »duty, debt and respect« towards »sacrifices« made by guardians fulfilling the parents roles. (In fact the guardians often expressed this aspect.) On the basis of data and interpretations presented in the appendix, one can conclude that temporary guardians are not suitable substitutes for parents, regardless of their good will and wish to be so.